

Проф. др Стана Смиљковић

Универзитет у Нишу

Учитељски факултет у Врању

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-148-4, 17 (2012), p.796-804

Оригиналан научни рад

ДАРОВИТОСТ УЧЕНИКА У ТУМАЧЕЊУ ЕТИЧНОСТИ ТЕКСТА СРПСКИХ ПОСЛОВИЦА

Резиме: У овом раду аутор разматра феномен етичности на изабраним примерима пословица као кратких књижевних форми које својим згуснутим изразом, магијом речи и поруке говоре о човековим прегнућима да живот учине богатијим. Народне мудрости, патње, радовања, кајања и стрепње обузимају свест и мисао младог бића о загонетности света и опстанка. Својом унутрашњом композиционом организацијом, пословице откривају и осликавају менталитет србијанског човека и његов разум, а кроз симболичну игру речи богати народни дух. Задржаћемо се на пословицама у којима се манифестује вишеслојна култура садржана у дијалекту. При том, посебна пажња биће усмерена ка начинима тумачења симболике и алегорије садржане у пословицама који представљају могућности препознавања и подстицања даровитости.

Кључне речи: Даровитост, етичност, српске пословице, дијалекат, култура.

*„Свет се одражава у речи,
као сунце у малој капи воде.“*

Лав Виготски

Увод

Савремена школа у свету, и код нас, све више пажње посвећује даровитој деци, те је овај проблем предмет проучавања и истраживања у педагогији, психологији, методици и дисциплинама у којима се испољавају способности и склоности деце. Иако је феномен даровитости присутан дуже времена у наставној и научној пракси, одржано више симпозијума на различитим стручним и научним нивоима, битно је и даље пратити природу даровитости кроз развој интелектуалних и стваралачких способности ученика, као и специфичних склоности према областима које заокупирају њихову пажњу.

С обзиром на то да је главни принцип при откривању даровите деце уважавање индивидуалних особина које се испољавају у различитим видовима стваралачких активности, убрзано напредовање кроз завидне резултате у решавању задатих проблема (Илић и др., 2004:35), учитељ као организатор васпитно-образовног процеса у оквиру редовне наставе и ваннаставних активности, разноврсним начинима приступа сазнањима омогућава ученицима опредељења према областима које им обезбеђују слободу изражавања мисли, идеја, креација, мишљења, емоција. Осим тога, од непроцењиве важности за развој даровитости ученика има породица и средина које обезбеђују солидне материјалне и педагошко-психолошке услове, а по речима немачког песника Шилера „звезде твоје судбине не налазе се у васиони, него у твојим грудима.“

Когнитивни стил надарених (Гојков, 2011:37) омогућава индивидуални приступ одабраним областима тако да у одређеним ситуацијама показују способност брзог расуђивања, запажања појединости у језику, уважавања захтева, класификовања чињеница, корелације знања више области, баш као што и мисао Душка Радовића упућује: „Свако је паметан онолико колико памети може да употреби, а не онолико колико је има.“

Даровита деца „одскачу“ у напредовању од својих вршњака, зато се никада не зна када ће се одређени вид даровитости манифестовати. Бројни су примери раног откривања, иако у томе нема правила, јер се способности могу јавити и онда када се одређени услови остваре током истраживачког и стваралачког дијалога. Тада, попут чуда, или како каже Иво Андрић: „Изнутра треба расти, ћутке и неприметно треба напредовати и у прави час се зауставити.“ Даровити појединац ће тим скривеним духовним силама проћи кроз многе тешкоће, али ће успети да пронађе себе на правом путу (Смиљковић, 2002:204).

У учитељевом раду на откривању даровитих појединаца нема образаца. Интересовања из истих или сличних области могу се на различите начине разоткривати и неговати. У току савлађивања књижевно-језичког градива (пословица) које ће бити радни материјал нашег истраживања, ученици вежбају своје мишљење, откривају и испољавају везе између језика и осећања. У зависности од степена својих интелектуалних моћи путем креативног писменог и усменог

вежбања, лако успостављају дијалог, умеју да саслушају саговорника. На тај начин продубљују сопствену мисао и богате своју духовну структуру.

1. Улога учитеља у откривању даровите деце

Краћи прозни облици народне књижевности заступљени су у наставним програмима основне школе од првог до четвртог разреда и сведоче о традицији, култури и народном животу. Њиховим проучавањем усвајају се васпитне вредности у којима егзистирају универзалне поруке. Мотивисањем ученика подстиче се доживљајно, стваралачко и критичко мишљење о књижевном тексту уопште. Добро истанчан укус учитеља, његов сензибилитет и љубав према васпитаницима доприноси успеху правога читања пословица и других књижевних остварења, а потом дијалога и дискусије, развијању и изграђивању става ученика према лепотама уметничке речи чију симболику ученици индивидуално откривају и интерпретирају, баш као у стиховима Мирослава Антића: „Пронађи нове светове и изаткај им небо.“

Пратећи ток процеса сазнања, учитељ има увид у рецепцијску моћ ученика, и том приликом препознаје и открива даровитост која се манифестује говорењем, глумом, писањем или ликовним изражавањем. Пословице су за такве прилике најприкладнија књижевна форма која омогућава личну слободу у тумачењу јер у њима откривају дубине значења, а између, тајни језик старина.

За напредовање даровитих ученика, битна је повратна информација која показује њихово напредовање и функционалност знања која се стичу оваквим начином рада. У савременој школи, која разноврсним поступцима и методама подстиче машту и мисао ученика, значајну улогу имају задаци за самостални рад којима се, при решавању проблема, прати напредовање у учењу, богаћењу речника, усменом и писменом изражавању, предлаже нова решења на која ученици настоје да дају одговоре.

Вишеслојна структура пословица пружа могућности откривања слика створених игром речи, звука и симбола из разлога што је свака пословица један песнички проблем. Могућности примене у настави и кроз садржаје других предмета зависе од креативности учитеља и његовог односа према интересовањима ученика спремних да кратку језичку структуру пословица преобразе у кратку причу или њој сродну врсту. Језгровито казивање проширује се индивидуалним

стилско-изражајним средствима што представља могућност више учитељу за нове идеје којима ће се бистрити ум деце и ширити духовни хоризонти.

2. *Развој даровитости кроз приступ пословицама*

Народне пословице, као запамћено и сачувано духовно благо, кроз симболичне идеје, игре речи, метафоричне слике, кроз звук и догађај, отварају реципијентима врата сасвим другог света који није паралелан свакодневном, а који допушта да га читалац схвати, саживи се са њим и себе дода датом тексту. Тако, кроз читање и разумевање смисла пословица које заузимају значајно место у програмима школске лектире ученика основне школе, деца-читаоци схватају суштину загонетности људског ума и духа, проналазе чудесан дар којим се, лепотом писане речи, откривају језици тајни. Покушавају да на посебан начин, унутрашњим смислено-језичким везама, посебним стваралачким трептајем, досегну садржаје живота и његове истине које су често неухватљиве и речи у њима. (Смиљковић, 2002:183).

Као и друге књижевне врсте, и пословице подстичу сву децу, посебно оне који сматрају да речи, осим правог значења, носе много тога неизрецивог, да откривају дубину садржаја како би осетили лепоту којом се гради естетско-емоционални доживљај, успоставља хармонија која ће у космичком хаосу бити драгоцене и непоновљиве. Тако примљене, пословице као кратке књижевне врсте са нагомиланим зрнцима људске мудрости, имаће свој другачији живот у мислима читалаца. Уз комуникацију са наставником и вршњацима, реч постаје веза или медијум за откриће магије људског духа, или шифре. Како ће их дешифровати, зависи од многих чинилаца, пре свега од интелектуалне конституције која чини основицу за развој даровитости, од културе читања и приступа уметничком тексту и од тога колико је предложена уметничка творевина, у овом случају пословица, блиска деци и њиховом доживљајном свету. На тај начин, млади реципијенти, истраживачи књижевног текста, себе ће обогатити новим доживљајем, новом врстом мудрости што представља хуману димензију књижевног дела и развоја личности.

Из пословица извиру препознатљиви симболи, архаичне представе, визуелни обриси, дубља филозофија. У њима има фантастике, драме, маште, боје, звукова, покрета. У складу са својим могућностима и интересовањима, деца

откривају значења и животне проблеме који су савременски. Залагање младог бића да из текста, а посебно из подтекста, научи нешто ново што ће код њега изазвати лепоту, представља и њихово стваралаштво. У том трагању за открићем симболичко-алегоријских слика садржаних у пословицама које су само њихове, ученици ће осетити задовољство због креативног чина којег се речима не може у потпуности исказати.

Машта и уметност маштања која се стиче вежбањем, може нанизати бројне слике којима ученик открива мисао, загонетке и патње душе и природе. Уколико успе да за моменат доживи лепоту стварности и маште, непрекидно ће живети у жељи да се то понови на увек другачији начин и уз моћ личне емотивне или рационалне природе обогати. У томе чину учитељ или родитељ препознаје моћ децјег стварања коју треба подржавати.

Захваљујући свеколикој љубави прожетој унутрашњим радовањима и радостима и измаштаним лепотама, ученик с посебним слухом за доживљај магије речи, поступно сазнаје да пословице, које су део његове лектире и подстицај за откривање филозофије живота у њима, представљају посебну вредност. Ученик ће открити да је та чудесна љубав према скривеној, и током анализе-разговора пронађеној лепоти, настајала у некој духовној стешњености и у тишини мудровања. Тиме пословице богате наставне програме, бришу временске и културолошке границе, посебно обасипају децје душе још једном лепотом, и једном чежњом, а мисли књижевника Оскара Вајлда то потврђују: „Права је тајна света и књижевног дела оно видљиво, а не невидљиво.“

3. Значење народних пословица у читанкама и лектури у функцији развоја даровитих појединаца

Читајући лектуру, читанке, школске и листове за децу, млади реципијенти на својствен начин доживљавају књижевно-уметничке текстове којима успостављају различите видове комуникације. Прочитани или изговорени текст пословица и других врста не представља завршен чин, напротив, биће детета се отвара исказујући доживљено.

Пословице као кратка форма заузимају значајно место у читанци за трећи разред коју смо изабрали као антологију књижевно-уметничких текстова, јер се иза сваке целине и области нађу пословице различите тематике да упозоре,

опомену, упуте у размишљање. Неопходно је пронаћи оне поруке које ће својом лепотом учити животу и развоју уз учињени духовни напор. Прво место заузимају пословице о пријатељству. Исковао их је народ са циљем да пријатељима ума и духа помогне, препозна пријатеља и у њему нађе искре наде и жеље да му помогне у невољи. У том раду ученици мудрију и размишљају о пријатељима, бирају и вреднију пријатељства. Деца у развоју, читајући народне мудрости, трагају за слободама које ће отворити нове путеве доживљаја света и човека. Пословице се тумаче на основу унутрашњег духовног богатства, чиме ће интензитет осећања зависити не само од звука, него и знака. Тако се на индиректан начин откривају језгровите мисли и подстиче радозналост, интелигенција и смисао да се симболично-поетском сликом открије лепота језика који је различит од свакодневног. Овакав поступак омогућава да се кроз процес усвајања структуре и садржаја језика пословица на одређен начин обликује појава кроз везу и игру речи, ритма и мелодије. Поетско згуснуто ткиво ове књижевне врсте води децу у откривање вантекстовног баш као што и речи немачког песника Шилера кажу: „Звезде твоје судбине не налазе се у васиони, него у твојим грудима.“

Откриће речи, гласова мисли и у њима трагова вечности, као и огромна знања налазе се у овим кратким формама. Издвојимо неке: „Боље је умети него имати“, „Ум царује, снага кладе ваља“, „Мудри јунак коња води“, „Више ваља грам памети, него сто ока снаге“, „Људи се не мере пећу, већ памећу“. (преузето из: Смиљковић, 2002:133).

С обзиром на то да свака особа има потребу за самоостваривањем, препознати даровити појединци најбоље уче кад имају жељу и потребу за знањем, те према својим интересовањима усклађују своје понашање. Образовна политика у Европи и код нас као основу компетенција, не само даровитих, већ и осталих рецепијената уметничког или научног градива, узима комбинацију знања, вештина и ставова. Све оно што настане као продукт дубоког промишљања, истинског доживљаја стварности и живота, остаје као духовно богатство које стално опомиње да је човек богатији, уколико је племенитији, разумнији и пун унутрашње енергије која га у потпуности открива. У том смислу значајно место у читанкама заузимају пословице о памети и мудростима које људе чине хуманим.

Својом унутрашњом организацијом, преносним и симболичним значењима, пословице откривају и многе негативне особине људи. Један од задатака књижевности је да схвате суштину вредности. Ненаметљиво и неусиљено делује она страна личности детета која се формира и том приликом тежи самовредновању колико је то могуће. Језгровитост исказана пословицама учи језгровитом говорењу ученика, при чему долазе до изражаја и осећања, осим когниције. Даровити својим настојањима успевају да у научене информације укорпорирају доживљаје проистекле из личног и живота околине. На тај начин, пословице као део богатог фолклора, осим потреба за знањем задовољавају и естетске потребе (преузето из : Чокорило и др., 2011:469), како тумачи научник Маслов у књизи *Мотивација и личност*.

С обзиром на то да је текст живо ткиво које се одликује својом унутрашњом организованомшћу заснованом на јединству смисла, пословице у читанкама то најбоље показују.

З а к љ у ч а к

У истраживању феномена етичности у народним пословицама и месту ученика у наставном процесу zaloжили смо се да укажемо на универзалне вредности ових књижевно-уметничких остварења. Иако је доста труда и материјала утрошено на доказивању ове, за појединца и друштво, значајне особине, цивилизацијским изазовима се не одупиремо већ покушавамо да извучемо стваралачки максимум као допринос развоју умних снага младог нараштаја.

Специфичним језиком којим се наука и уметност служе, обдарени откривају смисао изреченог надограђујући њиме своје духовне светове. Њихов когнитивни (сазнајни) стил којим решавају проблеме не указује само на област човекове сазнајне делатности, већ и на процес прилагођавања у најширем смислу речи. (Квашчев, у *Даровити ученици*, 1992:21). У том смислу и пословице за које је Аристотел рекао „да нису ништа друго него остаци старије филозофије“ представљају за све ученике, посебно за даровите поетско и језгровито ткање речи које води реципијенте у откривање нереченог-вантекстовног. Магија приче коју ученици развијају кроз пословице откривајући мудрости предака и њихову свест, и реч, као кључ сазнања уткана је у исповест Меше Селимовића којом привремено завршавамо казивање о задатом проблему: „Искуство ме научило да оно што се не може

објаснити самоме себи, треба говорити другоме. Себе можеш обманути неким дијелом слике, који се наметне, тешко изрецивим осјећањем, јер се скрива пред муком сазнавања и бежи у омаглицу, у опијеност која не тражи смисао. Другоме је неопходна тачна ријеч, зато је и тражиш, осјећаш да је негдје у теби и ловиш је, њу или неку сјенку, препознајући је на туђем лицу, у туђем погледу, кад почне да схвата.“ (у: Смиљковић, 2006:151).

Литература:

- Бошковић-Стули, М. (1983): *Народна књижевност некад и данас*. Београд: Библиотека XX век, књ. 56.
- Виготски, Л. (1975): *Психологија уметности*, превео Јован Јанићијевић. Београд: Нолит.
- Вујовић, М. и др. (1992). *Даровити ученици*. Београд: Нова просвета.
- Нада Милошевић-Ђорђевић (1996): *Проблеми проучавања српске народне (усмене) књижевности*. Књижевност и језик. 3/4, стр. 1-8. . Београд.
- Gojko, G. (2011): *Kognitivni stil nadarjenih in didaktična navodila. Didaktika slovenica*, pedagoška obzorja 1-2, letnik 26. Novo Mesto.
- Илић, М. и др. (2004). *Школска педагогија*. Ужице: Учитељски факултет.
- Јаус, Х. Р. (1978): *Естетика рецепције* (избор студија). Превела Даринка Гојковић. Београд: Нолит.
- Мркаљ, З. (2008): *Наставно проучавање народних приповедака и предања*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Николић, М. (1999). *Народне пословице у настави*. Књижевност и језик, бр. 1-3, стр. 29-39. Београд.
- *Наука и политика* (2011). Научни скупови. Пале: Филозофски факултет.
- Стефановић, К. В. (1965): *Српске народне пословице*, Сабрана дела, књ. IX, приредио М. Пантић. Београд: Просвета.
- *Речник књижевних термина* (1992). Институт за књижевност и уметност. Београд: Нолит.
- Смиљковић, С. (2002). *Настава I*. Врање: Учитељски факултет.
- Смиљковић, С. (2006). *Настава II*. Врање: Учитељски факултет.
- Шевалије, Ж. Гербран, А. (2004). *Речник симбола*. Нови Сад:Стилос.

Prof. Stana Smiljković, Ph.D.
University in Niš
Teacher-training faculty in Vranje

**PUPILS' TALENT IN INTERPRETATION OF ETHICS
OF SERBIAN PROVERBS' TEXT**

Abstract: In this paper the author considers the phenomenon of ethics on chosen examples of proverbs as short literary forms which with their condensed expression and the magic of words and messages tell about human's endeavors to make life richer. Folk wisdom, sufferings, rejoicing, regrets and worries preoccupy mind and thought of a young human being about mystery of the world and existence. With their inner compositional organization proverbs reveal and reflect mentality of Serbian people and their intellect and a rich folk spirit through symbolic word play. We are focused on those proverbs which manifest multilayer culture contained in dialect. At the same time, special attention will be directed towards the ways of interpretation of the symbolism and allegory in proverbs which represent the possibilities to recognize and stimulate talent.

Key words: Talent, ethics, Serbian proverbs, dialect, culture.

